

identický s univerzální otázkou: *Jak se prakticky vypořádat s nevědomím?*

Je to otázka, kterou si klade indická filosofie, zejména buddhismus a zenová filosofie. Nepřímo je to však základní praktická otázka všech náboženství a filosofií vůbec.

Vždyť nevědomí není jen to či ono; je to neznámo, které se nás bezprostředně dotýká. Jeví se nám jako psychické, ale o jeho skutečné povaze se toho dá vypátrat stejně málo jako o hmotě – nebo stejně mnoho, pokud to vyjádříme optimisticky. Avšak zatímco fyzika si je vědoma modelové povahy svých výpovědí, vyjadřují se náboženské filosofie metafyzicky a své obrazy hypostazují. Kdo se dosud drží takového stanoviska, nemůže rozumět psychologické výpovědi; bude jí vytýkat, že je metafyzická nebo materialistická – nebo alespoň agnostická, ne-li dokonce gnostická. Takoví vlastně stále středověcí kritici mne pranýřují jednou jako mystika a gnostika, podruhé jako ateistu. Na toto nedorozumění musím poukázat jako na základní překážku pochopení: jedná se o určitý nedostatek vzdělání, který neví nic o kritice poznání, a proto naivně předpokládá, že mýtus musí být historicky pravdivý, a pokud ne, pak není vůbec ničím. Pro takové lidi je použití mytologických a folkloristických výpovědí se zřetelem k psychologickým skutečnostem naprosto „nevědecké“.

Takový předsudek zatarasí přístup k psychologii nevědomí a tím také cestu k dalšímu rozvoji vnitřního člověka, jehož intelektuální a morální selhání je jedním z nejbolestivějších odhalení naší epochy. Každý, kdo k tomu má co říci,

mluví o tom, co „by se mělo“ a co „se musí“, aniž si všiml, jak žalostnou bezmocnost tím přiznává. Všechny prostředky, které doporučuje, jsou právě ty, které selhaly. Psychologie je ve svém hlubším smyslu *sebepoznání*. To se však nedá fotografovat, spočítat, zvážit a změřit, a tak je nevědecké. Je ale ten stále velice neznámý psychický člověk, který vědu provozuje, také „nevědecký“, tedy nehodný dalšího zkoumání? Pokud mýtus necharakterizuje psychického člověka, musíme také upřít ptáku snovači jeho hnízdo a slavíkovi jeho zpěv. Existuje dostatek dokladů k předpokladu, že člověk má obecně hluboce zakořeněný odpor k tomu, aby se o sobě dověděl něco víc, a právě tady lze hledat vlastní příčinu toho, že navzdory veškerému vnějšímu pokroku nedošlo k přiměřenému vnitřnímu vývoji a zlepšení.

Dodatek k anglickému vydání Sebraných spisů:

Metoda „aktivní imaginace“¹ je nejdůležitější pomůcka při produkci těch obsahů nevědomí, které leží takřka pod prahem vědomí a které by, jakmile by zintenzivněly, vnikly do vědomí nejspíše spontánně. Metoda má tudíž svá nebezpečí a neměla by se používat bez lékařské kontroly. Menší nebezpečí spočívá v tom, že proběhne snadno bez výsledku, poněvadž přejde k Freudovým takzvaným „volným asociacím“, čímž pacient upadne do sterilního koloběhu vlastních komplexů, z něhož se stejně nedokáže vysvobodit. Další, samo o sobě neškodné riziko záleží v tom, že sice dojde k produkci autentických obsahů, ale pacient jim věnuje výhradně

estetický zájem, čímž uvízne v jejich fantasmagorii, a tím se přirozeně ničeho nedosáhne. Smysl a hodnota těchto fantazií se projeví teprve při jejich integraci do celé osobnosti, což je chvíle, kdy se s nimi konfrontujeme podle smyslu a také morálně.

Při posledním, třetím nebezpečí – které je za jistých okolností velice závažné – jde o to, že podprahové obsahy už mají tak vysoký energetický náboj, že jakmile jim aktivní imaginace uvolní cestu, vědomí jim podlehne a osobnost upadne do jejich moci. Tím vznikne stav, který nelze – alespoň dočasně – odlišit od schizofrenie a může dokonce dojít ke skutečné psychotické epizodě. Tato metoda není tudíž žádná dětská hračka. K její nebezpečnosti přispívá i obecně panující podceňování nevědomí. Na druhé straně však představuje neocenitelnou psychoterapeutickou pomůcku.

C. G. Jung

Küsnacht, září 1959

Pod názvem transcendentní funkce není třeba chápat nic tajuplného, takřka nadpřirozeného nebo metafyzického – je to psychologická funkce, jejíž povahu lze srovnat se stejnojmennou matematickou funkcí a funkcí imaginárních a reálných čísel. Psychologická „transcendentní funkce“ vychází ze spojení *vědomých* a *nevědomých* obsahů.

Zkušenost dostatečně poučila každého, kdo se zabývá analytickou psychologií, že vědomí a nevědomí se ve svém obsahu a tendencích shodují zřídka. Jak nás učí zkušenost, není

tento nedostatek paralelnosti náhodný nebo bezplánovitý, ale spočívá v tom, že nevědomí se k vědomí chová kompenzačně nebo komplementárně. Mohli bychom to formulovat také obráceně a říci, že vědomí se chová komplementárně k nevědomí. Tento vztah vychází z toho, že: 1. obsahy vědomí mají prahovou hodnotu, takže všechny příliš slabé prvky zůstávají v nevědomí; 2. vědomí vyvíjí díky svým řízeným funkcím vůči veškerému materiálu, který se právě nehodí, zábrany (což Freud označil jako cenzuru), čímž se tento nehodící materiál propadá do nevědomí; 3. vědomí vytváří momentální proces přizpůsobení, zatímco nevědomí obsahuje všechn zapomenutý materiál individuální minulosti a zároveň všechny zděděné strukturální funkční stopy lidského ducha; 4. nevědomí obsahuje fantazijské kombinace, které se dosud nedostaly nad práh, ale časem se za přírodních okolností mohou vynořit na světlo vědomí.

Z tohoto přehledu už samo o sobě vyplývá, že nevědomí je vůči vědomí zaměřeno komplementárně.

Určitost a zaměřenost vědomých obsahů je ve fylogenezi velmi pozdě získaná vlastnost, která například u dnešních primitivů ve velké míře chybí. Právě tak často je porušena u neurotika, který se od normálního člověka odlišuje tím, že se jeho práh vědomí snadněji posune, jinými slovy, dělící stěna mezi vědomím a nevědomím je propustnější. Psychotik je ovšem zcela pod přímým vlivem nevědomí.

Určitost a zaměřenost vědomí je nesmírně důležitá vymoženost, kterou lidstvo vykoupilo nejtěžšími oběťmi; zároveň mu však prokázala největší služby. Věda, technika

a civilizace by bez ní prostě nebyly možné, neboť předpokládají vytrvalost, pravidelnost a zaměřenost psychického procesu na cíl. Tyto vlastnosti jsou nezbytným předpokladem – od nejvyššího státního úředníka, lékaře, inženýra až k nádeníkovi. Sociální bezcennost stoupá obecně v té míře, v jaké jsou tyto vlastnosti ochromeny nevědomím. Existují ovšem i výjimky, a to zejména lidé s tvůrčím nadáním. Jejich přednost tkví právě v propustnosti dělicí stěny mezi vědomím a nevědomím. Sociálním organizacím, které vyžadují pravidelnost a spolehlivost, jsou výjimeční lidé zpravidla málo platni.

Je proto nejen pochopitelné, ale i nutné, aby byl v jednotlivém případě psychický proces co možná pevný a určitý, neboť to vyžaduje životní nutnost. S přednostmi těchto vlastností je však spojena i velká nevýhoda: jejich zaměřenost v sobě zahrnuje inhibici nebo vyloučení všech těch psychických prvků, které se k němu zdánlivě nebo skutečně nehodí, respektive jsou schopny odklonit vyznačený směr v jeho smyslu a vést proces k nechtěnému cíli. Jak ale přijít na to, že se doprovodný psychický materiál „nehodí“? Takové poznání spočívá na úsudku, který pevně stanoví směr vytyčené a chtěné cesty. Tento soud je stranický a předpojatý, neboť vybírá jedinou možnost na účet všech ostatních. Soud vždy vychází ze zkušenosti, to znamená z toho, co je již známo. Obvykle tedy není vůbec založen na něčem novém, dosud neznámém, co by za určitých okolností mohlo zaměřený proces podstatně obohatit. To přirozeně není možné, protože nevědomé obsahy nemohou dosáhnout vědomí.

Takové soudy způsobí, že se zaměřený proces stane nutně jednostranným, i když je racionální úsudek mnohostranný a zdánlivě nepředpojatý. Racionální úsudek může být dokonce předsudkem; rozumné je totiž to, co se nám jako rozumné jeví. Co se nám tedy jeví jako nerozumné, vyloučíme právě kvůli jeho iracionálnímu charakteru, jenž může být skutečně iracionální, ale může se nám tak pouze jevit, aniž tomu tak ve vyšším smyslu je.

Jednostrannost je nevyhnutelně nutná vlastnost zaměřeného procesu, protože směr je jednostrannost. Jednostrannost je zároveň přednost i nevýhoda. I když nevýhodu navenek nerozpoznáme, přece existuje v nevědomí zřejmá protikladná pozice, pokud právě nejde o ideální případ úplného souběhu všech psychických komponent v témže směru, což je případ, jehož možnost nemůžeme teoreticky popřít, ale prakticky je možný jen velice zřídka. Protikladná pozice v nevědomí je neškodná tak dlouho, dokud nevykazuje vyšší energetické hodnoty. Jakmile však napětí protikladů při příliš velké jednostrannosti stoupne, protikladná tendence prorazí do vědomí, a to zpravidla právě v okamžiku, který je pro provedení zaměřeného procesu právě nejdůležitější. A tak se řečník přerekne, právě když mu nejvíce záleží, aby neřekl nic hloupého. Tento okamžik je kritický, protože vykazuje nejvyšší energetické napětí, které při již existujícím náboji nevědomí snadno přeskočí a vyvolá nevědomý obsah.

Náš civilizovaný život vyžaduje koncentrovanou, zaměřenou činnost vědomí a vytváří tak riziko značného oddělení od nevědomí. Čím více se při zaměřeném fungování vzdálíme

od nevědomí, tím spíše se může vytvořit příslušná intenzivní protikladná pozice, která – pokud prorazí – může mít nemilé následky.

Při analytické terapii na nás silně zapůsobilo, jak jsou nevědomé vlivy důležité, což nás poučilo o tom, že je v praktickém životě nemoudré očekávat, že se po takzvaném ukončení léčby nevědomí eliminuje nebo utiší. O této skutečnosti mnozí pacienti temně vědí, a tak se buď vůbec, nebo jen velmi těžko odhodlávají vzdát se analýzy, přestože pacienta i lékaře pocit závislosti obtěžuje a připadá jim nepřístojný. Někteří se přímo bojí pokusit se o to a postavit se na vlastní nohy, neboť ze zkušenosti vědí, že nevědomí může vždy znovu a zdánlivě nevypočitatelně rušivě zasáhnout do jejich života.

Dříve se předpokládalo, že pacienti jsou připraveni pokračovat v normálním životě, jakmile se poučí o praktickém sebepoznání natolik, že jsou například schopni rozumět vlastním snům. Zkušenost však ukázala, že sami lékařští analytici, u nichž bychom čekali, že interpretaci snů zvládnou, vůči vlastním snům často kapitulují a musí se obrátit na kolegu, aby jim pomohl. Jestliže se tedy i u toho, kdo předstírá, že metodu odborně ovládá, ukáže, že není schopen uspokojivě vyložit vlastní sny, tím méně to můžeme očekávat od pacienta. Freudova naděje, že se dá nevědomí vyčerpat, se nesplnila. Snový život a vpády nevědomí pokračují – *mutatis mutandis* – bezstarostně dál.

Existuje obecně rozšířený předsudek, který analýzu pojímá jako jakousi „kúru“, kterou na sebe necháme po nějakou

dobu působit, a pak jsme z ní jako vyléčení propuštěni. Je to laický omyl, který pochází ještě z počátečního období psychoanalýzy. Analytickou léčbu můžeme pokládat za nové přizpůsobování psychologického postoje, jehož je dosaženo za pomoci lékaře. Tento nově získaný postoj, který lépe odpovídá vnitřním a vnějším podmínkám, může sice samozřejmě nějakou dobu vydržet, ale je jen velmi málo případů, kdy má jednorázová „kúra“ tak trvalý výsledek. Lékařský optimismus, který, jak známo, v žádné době neskrblil reklamou, má vždy po ruce zprávy o definitivním vyléčení. Neměli bychom se však nechat zmást praktikem, který je jen lidský či příliš lidský; musíme mít naopak stále na zřeteli, že nevědomí žije dál a stále znovu vytváří problematické situace. Nemusíme být pesimističtí; na to jsme viděli hodně dobrých výsledků, k nimž nám pomohlo štěstí a důkladná práce. To nám ovšem nebrání, abychom nepočítali s tím, že analýza není „kúra“, která zabere jednou provždy, ale že je to především pouze více či méně důkladné nové přizpůsobení. Neexistuje však naprosto žádná změna, která by platila bezpodmínečně a natrvalo. Život chce být vždy zas a znovu získáván. Existují nanejvýš trvalé kolektivní postoje, které umožňují typická řešení konfliktů. Kolektivní postoj vpravuje individuum hladce do společnosti, jelikož na něj působí jako každá jiná životní okolnost. Pacientovy potíže ale spočívají právě v tom, že se jeho individuální danost nedá hladce vpravit do typické normy a vyžaduje individuální řešení konfliktu, pokud má být zachována životaschopná celost osobnosti. Tomuto úkolu nemůže dostat žádné racionální

řešení a žádná kolektivní norma, která by mohla nahradit individuální; řešení beze ztrát prostě neexistuje.

Nový postoj získaný v analýze přestane nutně dříve nebo později v určitém ohledu stačit, neboť život pořád plyne a domáhá se stále nového přizpůsobení, protože žádné přizpůsobení nestačí jednou provždy. Mohli bychom ovšem vznést požadavek, že léčebná metoda musí být taková, aby se nové orientace dalo dosáhnout bez těžkostí i v pozdějším životě. Jak nás učí zkušenost, právě o to do určité míry jde. Často vidíme, že pacienti, kteří prošli důkladnou analýzou, mají při pozdějším novém přizpůsobení významně menší potíže. Tyto potíže jsou přesto dost časté a někdy i dost obtížné. A tak se stává, že i pacienti, kteří zažili důkladnou léčbu, se později často obrazejí na svého někdejšího lékaře a žádají jej o pomoc. Ve srovnání s obecnou lékařskou praxí to přece není nic podivného, ale popírá to nejen určitý špatně pojatý terapeutický entusiasmus, ale i názor, že analýza je jednorázová „kúra“. Je nakonec vysoce nepravděpodobné, že by mohla existovat terapie, která odstraní všechny potíže. Člověk potíže potřebuje, patří k jeho zdraví. Člověku se jako přebytečná jeví jen jejich nepřístojná míra.

Základní terapeutickou otázkou není, jak pouze odstranit momentální potíže, ale jak se úspěšně utkat s těmi budoucími. Otázka zní: Jaký duchovně-morální postoj je nutno zaujmout vůči rušivým vlivům nevědomí a jak jej lze pacientovi zprostředkovat?

Odpověď spočívá zjevně v tom, že se zruší oddělení vědomí od nevědomí. Nedá se to udělat tak, že by se obsahy

nevědomí jednostranně odsoudily vědomým rozhodnutím, ale daleko spíše tak, že je třeba rozpoznat jejich smysl pro kompenzaci jednostrannosti vědomí a počítat s ním. Tendence nevědomí a vědomí jsou dva faktory, které společně tvoří transcendentní funkci. *Nazývá se transcendentní, protože umožňuje přechod od jednoho postoje ke druhému organicky*, tj. bez ztráty nevědomí. Konstruktivní metoda předpokládá vědomé poznání, které u pacientů existuje alespoň potenciálně a může být tedy přivedeno do vědomí. Pokud lékař o těchto možnostech nic neví, nemůže v tomto ohledu ani u pacienta nic rozvíjet, ledaže by se tomu lékař s pacientem příležitostně věnovali, což ale zpravidla můžeme vyloučit.

V praxi tedy transcendentní funkci zprostředkovává pacientovi příslušně vzdělaný lékař, což znamená, že mu pomáhá, aby spojil vědomí a nevědomí a docílil tak nového postoje. V této funkci lékaře spočívá jeden z rozličných významů *přenosu*: pacient se při přenosu přimkne ke člověku, od něhož si slibuje dosažení nového postoje; v přenosu se snaží dosíci proměny, kterou nutně potřebuje, i když si toho není vědom. Lékař tedy pro pacienta představuje nepostradatelnou postavu, která je k životu absolutně potřeba. Jakkoli se taková závislost může jevit jako infantilní, přesto je v ní vyjádřeno nesmírně důležité očekávání, a když je lékař zklamán, je mu častou odměnou trpká nenávisť. A tak je důležité vědět, o co takovému očekávání, které je v přenosu ukryto, jde: máme totiž sklon chápat tento požadavek pouze redukativně jako erotickou infantilní fantazii. Kdybychom však vzali doslova, že se tato fantazie zpravidla vztahuje k rodičům,

znamenaloby to, že pacient, respektive jeho nevědomí, má skutečně ještě nebo opět očekávání, které měl kdysi jako dítě vůči rodičům. Zdánlivě je to stále stejné očekávání, jaké má dítě ve vztahu k rodičovské pomoci a ochraně, ale z dítěte se mezitím stal dospělý a to, co je u dítěte normální, není už dospělému vlastní. Je to jen metaforický výraz pro potřebu pomoci v nouzi, která se ve vědomí nerealizovala. Historicky je jistě správné, když erotický charakter přenosu vysvětlíme zpětným poukazem na infantilní erós. Účel a smysl přenosu se tím ovšem nevysvětlí a výklad, že jde o infantilně sexuální fantazii, nás odvádí od skutečného problému. Pochopení přenosu nemůžeme hledat v jeho historických předpokladech, nýbrž v jeho účelu. Jednostranné reduktivní vysvětlení odporuje smyslu, zvláště když kromě rostoucího pacientova odporu nevychází najevo nic nového. Do léčení se vkrádá nuda, což není nic jiného než výraz monotonie a myšlenkové chudoby, a to nikoli nevědomí, jak se občas předpokládá, ale analytika, který nechápe, že tyto fantazie je třeba pojímat nikoli jen konkretisticky reduktivně, ale spíše konstruktivně. Takový náhled často rázem promění vážnoucí situaci.

Jakmile zacházíme s nevědomím konstruktivně, tj. když se ptáme po smyslu a účelu, klademe základ vzhledu do procesu, který nazývám transcendentní funkcí.

Tady zřejmě není zbytečná vsuvka o časté námitce, že konstruktivní metoda je sugesce. Metoda spočívá v tom, že symbol (totiž snový obraz nebo fantazie) už není hodnocen *sémioticky* jako jakýsi příznak elementárních pudových procesů,

ale skutečně *symbolicky*, přičemž „symbolem“ rozumíme výraz, který co nejlépe reprodukuje komplexní skutečnost, kterou vědomí dosud jasně neuchopilo. Analytickým řešením takového výrazu nezískáme nic jiného, než objasnění jeho elementárních komponentů, z nichž se původně skládal. Tím nechceme popřít, že i širší vzhled do jednotlivých prvků má do jisté míry své výhody. Pomíjí však otázku účelu. Luštění symbolu je tedy v tomto stadiu analýzy nutno zavrhnout. Metoda zpracování smyslu, který symbol naznačuje, je ovšem táž jako při analytickém řešení: sbíráme pacientovy nápady, které zpravidla zcela stačí k tomu, aby se daly synteticky použít. A opět tu využijeme nikoli *sémiotický*, ale *symbolický* pohled. Otázka zní, k jakému smyslu poukazují nápady A, B, C atd. v souvislosti s manifestním obsahem snu.

Neprovdané pacientce se zdálo, že jí někdo předává drahocenný, bohatě zdobený prastarý meč vykopaný z nějaké mohyly.

Pacientčiny nápady

Kord jejího otce, který před ní jednou nechal zablýsknout ve slunci, což na ni zvláště zapůsobilo. Její otec byl v každém ohledu čínorodý muž s pevnou vůlí, s bouřlivým temperamentem, se sklonem k milostným dobrodružstvím. *Keltský* bronzový meč. Pacientka se pyšní svým keltským původem. Keltové jsou temperamentní, bouřliví, vášniví. Výzdoba vyhlížela tajuplně, *stará tradice*, runy, znamení staré moudrosti, prastaré kultury, dědictví lidstva vynesené z hrobu opět na denní světlo.

Analytický výklad

Pacientka má vyložený otcovský komplex a kolem otce, kterého záhy ztratila, splétá bohaté erotické fantazie. Stále zaujímá matčino místo, ovšem se silným odporem vůči otci. Nikdy nebyla schopna přijmout muže, který se podobal otci, a tak si proti své vůli vybírala slabošské neurotické muže. I v analýze měla prudký odpor vůči lékaři-otci. Sen vyhrabal její přání mít „zbraň“ svého otce. Teoretická anticipace by zde ihned ukazovala na falickou fantazii.

Konstruktivní výklad

Vypadá to, jako by pacientka takovou zbraň potřebovala. Její otec zbraň měl. Byl činorodý a také tak žil, vzal na sebe potíže svého temperamentu, takže měl sice vášnivě pohnutý život, ale nebyl neurotický. Tato zbraň je staré dědictví lidstva, které bylo v pacientce pohřbeno a na denní světlo ho dostala práce na vykopávkách (analýza). Zbraň má co dělat s vhlédem, s moudrostí. Slouží k útoku a obraně. Zbraní jejího otce byla vášnivá, nezlomná vůle, kterou si razil cestu životem. Pacientka byla doposud každopádně jeho protikladem. Je právě v bodě, kdy zjišťuje, že člověk může také chtít a nejen se nechat unášet, jak vždycky věřila. Vůle založená na životní moudrosti a vhledu je staré dědictví lidstva, které je uloženo, byť doposud pohřbeno, i v ní, protože je i v tomto ohledu dcerou svého otce, což ale dosud pro svou ryzí zhýčkanost a dětskou lítostivost nezhodnotila. Byla krajně pasivní a oddávala se sexuálními fantaziím.

V tomto případě nebylo potřeba, aby jej lékař doplňoval nějakými dalšími analogiemi. Pacientčiny asociace poskytly všechno, co bylo třeba. Proti takovému zacházení se snem by se dalo namítnout, že jde o sugesci. Přitom se úplně zapomíná, že sugesce, vůči níž neexistuje vnitřní pohotovost, není buď přijata vůbec, nebo je-li přece jen po velkém naléhání přijata, ihned se zase vytratí. Sugescie, která je přijata trvale, vždy odpovídá silné psychologické pohotovosti, kterou takzvaná sugesce pouze vyvolala. Taková námitka je tedy bezmyšlenkovitá a připisuje sugesci magickou sílu, kterou zcela postrádá, neboť jinak by měla sugestivní terapie neslýchané účinky a analytická procedura by pak byla zcela zbytečná. Tak to ale opravdu není. Námitka vůči sugesci navíc zcela pomíjí skutečnost, že nápady pacientky samé poukazují na kulturní význam meče.

Po tomto odbočení se vrátíme k otázce transcendentní funkce. Vidíme, že transcendentní funkce se při léčení jeví jako takřka uměle navozená, protože ji podstatně podporuje pomoc lékaře. Má-li však pacient stát na vlastních nohou, neměl by být na vnější pomoc odkázán natrvalo. Interpretace snů by byla sice ideální, byl by to ideální prostředek syntézy nevědomých a vědomých dat, ale praktické obtíže při vlastní analýze snů jsou příliš velké.

K vytvoření transcendentní funkce potřebujeme data z nevědomí. Zde se nabízí především sen jako výraz nevědomých procesů, k němuž se dostaneme nejsnáze. Je to takřka čistý produkt nevědomí. O změnách, jimiž v procesu uvědomování prochází, nelze pochybovat, ale nebereme je v úvahu,

neboť jsou rovněž nevědomé provenience a nejde o záměrné deformace. Možné změny původního snového obrazu pocházejí z povrchnější vrstvy nevědomí a tvoří je nevědomý materiál, který lze rovněž zužitkovat. Jsou to rozvité *fabulace* ve smyslu snu. Totéž platí také o častých následných představách, které se objevují „spontánně“ v polospánku nebo bezprostředně při probuzení. Jelikož sen pochází ze spánku, má jako takový všechny příznaky „abaissement du niveau mental“ (snížení duševní úrovně – Janet), tj. malého energetického napětí: logickou diskontinuitu, fragmentárnost, vytváření analogií, povrchní asociace řečové, zvukové a obrazné povahy, kontaminace, iracionalitu výrazu, zmatenost atd. Při silnějším energetickém napětí získávají sny uspořádanější charakter, jsou dramaticky komponované, ukazují zřetelnou souvislost smyslu a jejich asociace nabývají na hodnotě.

Jelikož je energetické napětí ve spánku zpravidla velice malé, mají i sny jakožto výraz obsahů nevědomí ve srovnání s vědomými obsahy malou hodnotu. Nevědomé obsahy jsou z konstruktivního hlediska obtížně srozumitelné, zatímco z reduktivního hlediska jim lze většinou porozumět snáze. Sny jsou tudíž obecně nevhodný, respektive těžko použitelný materiál pro transcendentní funkci, protože kladou na subjekt většinou příliš velké nároky.

Musíme se tedy porozhlédnout po jiném zdroji: existují například nevědomé interference v bdělém stavu, takzvané „spontánní nápady“, nevědomé poruchy jednání, vzpomínkové klamy, zapomínání, symptomatické jednání atd. Tento materiál je většinou hodnotný spíše z hlediska reduktivního

než konstruktivního; je příliš fragmentární a postrádá delší souvislosti, které jsou pro pochopení smyslu nezbytné.

Něco jiného jsou *spontánní fantazie*. Vystupují většinou v relativně komponované a souvislé podobě a často obsahují nějaký zjevný význam. Mnozí pacienti jsou schopni produkovat fantazie kdykoli – vyloučí prostě kritickou pozornost a nechají je volně „vystoupit“.

Takové fantazie lze využít, ale tento zvláštní dar není příliš častý. V této schopnosti je však možno se speciálně vycvičit, takže počet lidí schopných takové volné fantazijní tvorby se dá podstatně zvýšit. Trénink spočívá především v tom, že se systematicky cvičí vyřazení kritické pozornosti, čímž se vyprázdní vědomí a to pak napomůže k vynoření fantazií, které jsou už připraveny. To ovšem předpokládá, že jsou připraveny fantazie skutečně obsazené libidem. K tomu přirozeně nedochází vždy a všude. Když tomu tak není, je potřeba zvláštních opatření.

Než se těmito zvláštními metodami začnu zabývat, musím se vrátit k osobnímu pocitu, který mi říká, že čtenář má pochybovačnou otázku, k čemu vlastně takové počínání je a proč se musí za všech okolností vyvolávat nevědomé obsahy. Stačí přece, že se čas od času svým vlastním způsobem a většinou nemile připomenou samy; není přece třeba tahat nevědomí na povrch násilím. Cílem analytické léčby by naopak mělo být zbavit nevědomí fantazií a zbavit ho tak působení.

Nepřipadá mi zbytečné, když se těmito pochybám budeme věnovat poněkud zevrubněji, protože metody uvědomování

nevědomých obsahů se mohou jevit jako nové, nezvyklé a možná i podivné. Proto se nejdříve musíme s těmito přirozenými námitkami vypořádat, aby nám nepřekážely, až se pustíme do demonstrace uvedených metod.

Jak jsme již řekli, vědomé obsahy potřebujeme doplnit nevědomými. Kdyby byl vědomý postoj „zaměřený“ jen v malé míře, mohlo by nevědomí vplynout úplně samo od sebe, což se právě děje všem lidem, u nichž napětí vědomí patrně nedosahuje vyššího stupně – příkladem jsou primitivové. Chceme-li si u nich zjednat přístup k nevědomí, nepotřebujeme k tomu žádné zvláštní prostředky. V určitém smyslu je nepotřebujeme vůbec, neboť ten, kdo svou nevědomou stránku zná nejméně, je jí ovlivněn nejvíce. Není si toho však vědom. Nevědomí se života skrytě účastní vždy a všude; tuto spoluúcast není třeba hledat. To, co je potřeba hledat, je uvědomění nevědomých obsahů, které se chystají proniknout do našeho jednání; můžeme tak zabránit tajnému vměšování nevědomí a jeho nežádoucím následkům.

Padne jistě otázka: Proč nemůžeme ponechat nevědomí jemu samému? Kdo ještě v tomto ohledu nemá nějaké špatné zkušenosti, nebude přirozeně hledat příležitost, jak nevědomí kontrolovat. Kdo ale potřebnou zkušenost má, ten uvítá i pouhou možnost kontroly nevědomí. Nezbytnou podmínkou vědomého procesu je, jak jsme viděli, zaměřenost, která je však podmíněna nevyhnutelnou jednostranností. Ježto je psýché stejně jako živé tělo autoregulující soustava, připravuje se v nevědomí vždy regulující protikladné působení. Nebýt zaměřenosti vědomé funkce, mohly by protikladné

vlivy nevědomí zasáhnout ihned. Právě zaměřenost je vylučuje. Tím se samozřejmě nepotlačí protikladné působení, které navzdory tomu probíhá. Jeho regulující vliv je však vyřazen kritickou pozorností a cílevědomou vůlí, protože se jako takové k vědomému zaměření nehodí. Psýché civilizovaného člověka tedy už není autoregulující soustava, ale lze ji přirovnat ke stroji. Na jedné straně je jeho automatická regulace rychlosti natolik necitlivá, že ve své činnosti pokračuje až k sebepoškození, a na druhé straně je podroben zásahům jednostranně orientované svévole.

Je-li nevědomé protikladné působení potlačeno, ztrácí svůj regulující vliv. Začne pak působit jako urychlení a zintenzivnění ve směru vědomého procesu. Vypadá to, jako by protikladné působení ztrácelo svůj regulující vliv a všechnu svou energii, neboť se objevuje stav, kdy nejenže už žádné inhibující protikladné působení neprobíhá, ale jako by se jeho energie přidávala k energii vědomého směřování. To samozřejmě zprvu usnadní provedení vědomého záměru, který však nic nebrzdí, takže se může prosadit neúměrně na účet celku. Když někdo například formuluje nějaké poněkud smělé tvrzení a potlačí přitom protikladné působení, totiž pochybnost, která je na místě, bude pak o to více a k vlastní škodě na svém tvrzení trvat.

Snadnost, s jakou se dá protikladné působení vyřadit, odpovídá stupni disociovatelnosti psýché a vede ke ztrátě instinktu, která je pro civilizovaného člověka příznačná a zároveň nutná, protože pudy s původní silou podstatně ztěžují sociální přizpůsobení. Přesto nejde o skutečné zakrnění pudů,

ale zpravidla jen o relativně trvalý produkt výchovy, který by se nikdy nemohl tak ustálit, kdyby nesloužil důležitým zájmům individua.

Abych nemluvil o každodenních příkladech z praxe, zmíním se o případě Nietzscheově, jak se projevuje v knize *Tak pravil Zarathuštra*. Objev „vyššího“ i „nejšerednějšího“ člověka odpovídá nevědomé regulaci, neboť „vyšší“ lidé chtějí Zarathuštru stáhnout do sféry průměrného lidství, která ode dávna existuje, a „nejšerednější“ člověk je dokonce personifikací protikladného působení samého. Ale Zarathuštrův „morální lev“ všechny tyto vlivy, ale především soucit, „svým řevem“ zažene zpátky do jeskyně nevědomí. Je tak potlačen regulující vliv, ale nikoli skryté protikladné působení nevědomí, které je v Nietzscheových spisech jasně patrné. Ten nejdříve hledá Nepřítele ve Wagnerovi, jemuž nemůže odpustit *Parsifala*, ale všechny jeho hněv se brzy soustředí na křesťanství a zvláště na Pavla, jemuž se v určitém ohledu vedlo podobně. Jak známo, psychóza přinesla Nietzschemu především identifikaci s „Ukřižovaným“ a s roztrhaným Zagreem. V této katastrofě se protikladné působení dostalo na povrch.

Dalším příkladem je klasický případ šílenství moci, který se dochoval ve čtvrté kapitole knihy *Daniel*. Když stanul Nebúkadnesar na vrcholu své moci, zdál se mu sen, který mu ohlašoval neštěstí, pokud se sám nepokoří. Daniel interpretoval sen naprosto odborně, ale nedošel sluchu. Další události daly jeho výkladu za pravdu, protože Nebúkadnesar, který regulující vliv nevědomí potlačil, propadl psychóze,

jejímž obsahem bylo právě protikladné působení nevědomí, jemuž se chtěl král vyhnout: on, pán země, se stal zvířetem.

Jeden známý mi kdysi vyprávěl sen, v němž z vrcholku hory vykročil do prázdna. Vysvětlil jsem mu něco o vlivu nevědomí a varoval jsem jej před příliš nebezpečnými horolezeckými podniky, které neobyčejně miloval. On se mi však vysmál a za několik měsíců skutečně vykročil do prázdna, spadl a zabil se.

Tyto věci se ve všemožné míře dějí stále znovu, což člověka, který je zažil, naladí k přemýšlení. Uvědomí si, jak snadno se regulující vliv přehlédne, a měl by se tedy snažit, aby nevědomou regulaci, kterou tak potřebujeme ke svému duševnímu i tělesnému zdraví, nepřehlížel. Takovou pomoc bychom měli hledat i v sebepozorování a sebekritice. Avšak pouhé sebepozorování a intelektuální sebeanalýza k navázání kontaktu s nevědomím nestačí. Přestože lidé nikdy nebudou ušetřeni špatných zkušeností, přece se všichni ostýchají je riskovat, zvláště když věří, že vidí byť jedinou možnost, jak se bez nich obejít. Tendence vyhnout se pokud možno nepříjemnostem je zcela legitimní. Znalost regulujících vlivů může v mnoha případech skutečně umožnit, že se zbytečným špatným zkušenostem vyhneme. K mnoha oklikám, které se nevyznačují zvláštním půvabem, ale únavnými konflikty, by vůbec nemuselo dojít. Stačí nám okliky a omyly, které podstoupíme v neznámé a neprobádané zemi; ale zabloudit na širokých ulicích v obydlené zemi je jen k vzteku. Poznání regulujících faktorů nám to může ušetřit. A tak tu máme otázku: Jaké jsou cesty a možnosti, které máme při poznávání nevědomí k dispozici?

Když není po ruce volná fantazijní produkce, musíme si pomoci uměle. Příležitost, kdy se můžeme o takovou pomoc obrátit, se většinou objeví v deprimované nebo jinak narušené náladě, pro niž chybí dostatečný důvod. Racionálních důvodů je přirozeně dost. Stačí třeba už špatné počasí. Jako vysvětlení nás však tyto důvody neuspokojí, protože kauzální vysvětlení těchto stavů stačí většinou jen tomu, kdo stojí mimo, a i tomu jen zpola. Vnější pozorovatel se spokojí, když je relativně nasycena jeho potřeba kauzality; stačí mu vědět, odkud věc pochází, protože necítí výzvu, která pro toho druhého v depresi spočívá. Postižený by totiž nechtěl ani tak znát odpověď na otázku odkud jako spíše k čemu, nebo chce vědět, jak věc napravit. V intenzitě afektivní poruchy spočívá hodnota, tj. energie, jíž by měl trpící disponovat, aby se mohl stavu sníženého přizpůsobení zbavit. Tím, že tento stav vytěsníme nebo racionálně znehodnotíme, nic nezískáme.

Abychom se zmocnili špatně umístěné energie, bereme jako základ nebo východisko procedury afektivní stav. Náladu si co možná nejvíc uvědomíme tak, že se do ní nepokrytě ponoříme a písemně zachytíme všechny fantazie a jiné asociace, které se objeví. Fantazii musíme ponechat co největší pole působnosti, avšak nikoli tak, aby opustila okruh svého objektu, jímž je afekt, a ve svých dalších asociacích plácala takřka páte přes deváté. Tyto takzvané „volné asociace“ nás odvádějí od předmětu ke všemožným komplexům, o nichž si nejsme vůbec jisti, že se vztahují k afektu a že nepředstavují přesunutí, která se dosazují na jeho místo. Při takovém počínání vysvitne více či méně úplný výraz nálady, který

odráží obsah rozlady poměrně hodně konkrétně nebo symbolicky. Jelikož rozladu nezpůsobilo vědomí, ale je to nevítaná interference nevědomí, je propracovaný výraz takřka obrazem obsahů a tendencí nevědomí, které jsou v rozladě globálně obsaženy. Postup představuje způsob, jak afekt obohatit a objasnit, aby se tak i se svými obsahy přiblížil k vědomí. Nabude tak na působivosti a tím i na srozumitelnosti. Už sama taková práce může mít příznivý a oživující vliv. Každopádně se tím vytvoří nová situace, neboť z afektu, který se dosud k ničemu nevztahoval, se stane více či méně artikulovaná představa, a to díky vstřícnosti a kooperaci vědomí. Tak jsme dospěli k počátku transcendentní funkce, totiž ke společnému působení nevědomých a vědomých dat.

Afektivní porucha se může zpracovat i jinak, a to nikoli intelektuálním objasněním, nýbrž názorným ztvárněním. Pacienti, kteří mají jakékoli malířské nebo kreslířské nadání, mohou afekt vyjádřit pomocí *obrazu*. Nezáleží přitom na technickém nebo esteticky uspokojivém zobrazení, ale jen na tom, aby byl dopřán prostor fantazii, a jistě i na tom, aby se věc udělala co možná nejlépe. V principu se tento postup shoduje s tím, který jsme již popsali. I v tomto případě je vytvořen nevědomě a vědomě ovlivněný výtvar, který ve společném produktu ztělesňuje úsilí, jež u nevědomí směřuje ke světlu a u vědomí k podstatě.

Často se však vyskytují případy, kde chybí jakákoli jistě uchopitelná afektivní rozlada a máme tu jen všeobecnou, temnou, neuchopitelnou nelibost, pocit rezistence vůči všemu, jakousi nudu, nebo něco jako neurčitelnou nechuť, či

cosi jako blíže nedefinovatelnou prázdnotu. V takových případech žádné určitější východisko nemáme, ale je třeba je nejdříve vytvořit. Je tu nutná zvláštní introverze libida, třeba i podpořená příznivými vnějšími podmínkami, jako je úplný klid, zvláště v noci, kdy má libido tak či tak sklon k introverzi. „Je noc: teď hlasitěji mluví vše řinoucí se studny. A také má duše je řinoucí se studna“,† jak říká Nietzsche².

Kritickou pozornost je nutno vyřadit. Vizuálně nadaní lidé by své *očekávání* měli zaměřit na to, že se utvoří vnitřní obraz. Takový (snad hypnagogický) fantazijní obraz se zpravidla nabídne a je potřeba jej pečlivě pozorovat a písemně zachytit. Akusticko-jazykově nadaní většinou slyší vnitřní slova. Zpočátku jsou to třeba jen fragmenty zdánlivě nesmyslných vět, které je třeba také pečlivě zaznamenat. Jiní v takových chvílích prostě slyší svůj „jiný“ hlas. Je totiž nemálo těch, kdo mají jakéhosi vnitřního kritika nebo soudce, který posuzuje jejich jednání. Duševně nemocní slyší tyto hlasy jako hlasité halucinace. Takové neslyšné hlasy mohou ihned reprodukovat i normální lidé s poněkud vyvinutým vnitřním životem. Téměř pravidelně je ovšem vytěsňují, neboť je notoricky obtěžují a popouzejí. Pro takové lidi není přirozeně těžké, aby si utvořili vztah k nevědomému materiálu, což je předpoklad k transcendentní funkci.

A jsou zase jiní lidé, kteří vnitřně nevidí ani neslyší, ale jejich *ruce* mají schopnost vyjadřovat obsahy nevědomí. Takovým pacientům prospěje, když použijí plastický materiál. Relativně vzácní jsou ti, jimž jejich motorické nadání umožňuje

† Přeložil Otokar Fischer.

vyjadřovat nevědomí *pohybem*, případně tancem. Nevýhodě, že pohyby se nedají zachytit, můžeme čelit tím, že se pohyby pečlivě nakreslí, aby se nevytratily z paměti. Ještě vzácnější, ale rovněž použitelné je *automatické psaní*, buď přímo, nebo s planžetou. I tento postup přináší velice užitečné výsledky.

Dostáváme se nyní k další otázce, co by se mělo dál dít s materiálem, který jsme získali jedním z popsaných způsobů. Na tuto otázku neexistuje žádná apriorní odpověď, protože teprve z konfrontace vědomí s produkty nevědomí vzniká předběžná reakce, která určuje všechno další. Jasno nám v této věci může zjednat pouze praktická zkušenost. Pokud sahá má dosavadní zkušenost, vypadá to, že se vynořují hlavně dvě rozdílné tendence: jedna směřuje ke *ztvárnění*, druhá k *pochopení*.

Tam, kde převáží *princip ztvárnění*, se získaný materiál obměňuje a rozmnožuje, přičemž se odehrává jakási kondenzace motivů na více nebo méně stereotypní symboly, které podněcují tvůrčí fantazii a přitom působí převážně jako estetické motivy. Tato tendence vede k estetickému problému *umělecké tvorby*.

Kde naopak převažuje *princip pochopení*, bude estetický aspekt relativně málo zajímavý a dokonce je občas vnímán jako překážka; místo toho se intenzivně vypořádáváme se *smyslem* nevědomého produktu.

Zatímco estetické ztvárnění výrazu má tendenci setrvávat u formálního aspektu motivu, snaží se intuitivní pochopení zachytit smysl často z pouhých a nedostatečných náznaků, jež nachází v materiálu, aniž bere ohled na prvky, které by při pečlivějším ztvárnění vyšly najevo.

Oba tyto směry se neobjevují libovolně, nýbrž vyplývají z individuálního svérázu osobnosti. Oba směry mají svá rizika, respektive svá typická scestí a omyly. Nebezpečí estetické tendence je v přeceňování formální stránky, respektive „umělecké“ hodnoty vytvořených forem, čímž je libido svedeno od skutečného cíle transcendentní funkce na scestí čistě esteticko-uměleckých tvůrčích problémů ztvárnění. Nebezpečí snahy o pochopení spočívá v přecenění obsahového aspektu, který je podroben intelektuální analýze a výkladu, čímž se ztrácí podstatný symbolický charakter objektu. Do jisté míry je však nutno vkročit i na tato scestí, aby se vyhovělo právě převažujícím estetickým nebo intelektuálním požadavkům. Nebezpečí obou scestí je třeba zdůraznit, protože v určitém bodě psychického vývoje velice hrozí přeceňování výtvorů, které nevědomí plodí, což plyne z předchozího, stejně nemírného podceňování těchto produktů. Podceňování je jednou z největších překážek ztvárnění nevědomé látky. Při této příležitosti vychází najevo celé kolektivní podhodnocování individuálních výtvorů: cokoli se nehodí do kolektivního schématu, není dobré ani pěkné, i když se v tomto ohledu začíná pokoušet o kompenzaci současné umění. Co chybí, není kolektivní uznání individuálního výtvoru, ale jeho subjektivní ocenění, totiž pochopení jeho smyslu a hodnoty *pro subjekt*. Pocit méněcennosti u vlastního výtvoru přirozeně nenajdeme všude; vzácný není ani jeho opak, naivní a nekritické přeceňování s obligátním nárokem na kolektivní uznání. Když je zpočátku překážející pocit méněcennosti překonán, může se snadno zvrátit ve svůj opak,

totiž v právě tak veliké přeceňování. Počáteční přecenění se zase naopak často změní ve znehodnocující skepsi. Chyba těchto soudů spočívá v nesamostatnosti a neuvědomění individua, které buď dokáže měřit jen kolektivními hodnotami, nebo v důsledku inflace já zcela ztrácí soudnost.

Jedna cesta vypadá jako regulující princip druhé: jejich vzájemný vztah je kompenzační. Zkušenost tuto formuli potvrzuje. Obecnější závěr je v tuto chvíli možný potud, že estetické ztvárnění potřebuje pochopení smyslu a chápání potřebuje estetické ztvárnění. Obě tendence se tak doplňují v transcendentní funkci.

První kroky na obou cestách sledují týž princip: vědomí propůjčuje nevědomému obsahu své výrazové prostředky; víc vědomí poskytnout nesmí, aby nevědomé obsahy neodklonilo v duchu vlastního zaměření. Pokud jde o obsah a formu, je vedení třeba co možná přenechat nápadům, které jsou závislé na nevědomí. Tato situace znamená odstavení vědomého stanoviska, což je trýznivý zážitek. Není těžké to pochopit, když si uvědomíme, jak se obsahy nevědomí obvykle prezentují, totiž buď jako věci, které jsou od přírody příliš slabé, aby překročily práh vědomí, nebo jako inkompatibility, které jsou z mnoha důvodů vyloučeny. Většinou jsou to zčásti nevídané, zčásti nečekané iracionální obsahy, jejichž opomenutí nebo vytěsnění se zdá být ihned pochopitelné. Jen malá část obsahů má, ať už z kolektivního nebo subjektivního hlediska, neobvyklou hodnotu. Obsahy, které jsou kolektivně bezcenné, mohou mít z individuálního stanoviska velkou hodnotu. Tato skutečnost se projeví afektivním

důrazem a je lhostejné, zda to subjekt pociťuje pozitivně nebo negativně. I societa je při přijímání nových a neznámých idejí, které se dotýkají její emocionality, rozštěpena. Smyslem počátečního postupu je vyhledání *citově zdůrazněných obsahů*, protože jde vždy o situace, kde jednostrannost vědomí naráží na odpor instinktivní sféry.

Obě cesty se v principu štěpí, až když je pro jednu směrodatný estetický a pro druhou intelektuálně-morální aspekt. Ideální by bylo rovnoměrné rozložení nebo rytmické střídání obou možností. Jedna bez druhé se zdá být téměř nemožná, ale přesto k tomu dochází: snaha po ztvárnění se chopí svého předmětu na úkor smyslu, nebo snaha o pochopení předčasně nedbá na ztvárnění. Nevědomé obsahy chtějí nejdříve vyjít najevo, což jim umožňuje jen ztvárnění, a jsou posuzovány teprve poté, až jsou všechny jejich výpovědi uchopitelné. Z tohoto důvodu nechal již Freud snové obsahy před jejich výkladem vypovídat ve formě takzvaných „volných asociací“.

Ve všech případech nestačí, když si pouze ujasníme myšlenkový kontext obsahu snu. Často naléhavě potřebujeme, aby nejasné obsahy ozřejmil zřetelný výtvar. K tomu může dojít při kreslení, malování a modelování. Ruce často dokážou rozluštit tajemství, s nímž se rozum namáhal marně. Prostřednictvím ztvárnění totiž sníme sen v bdělém stavu dál a podrobněji a zpočátku neuchopitelná, izolovaná náhoda se integruje do sféry celkové osobnosti, i když to pro subjekt zůstává zprvu nevědomé. Estetické ztvárnění se s tím spokojí a upouští od snahy o odhalení nějakého smyslu. Z toho někdy u pacientů vzniká klamná představa, že jsou –

přirozeně zneuznaní – umělci. Snaha o pochopení, která se zříká pečlivého ztvárnění, vsadí na syrový nápad a postrádá tudíž dostatečný podklad. Vyhledka na úspěch se však objevuje teprve u ztvárněného produktu, který má nějaký tvar. Čím méně je výchozí materiál ztvárněný, tím větší je nebezpečí, že porozumění nebudou určovat empirická fakta, nýbrž teoretické a morální předsudky. Pochopení, o němž na tomto stupni jde, spočívá v konstrukci smyslu, který tkví hypoteticky v původním nápadu.

Je jasné, že takový postup se může odehrát legitimně, jen když je k dispozici dostatečný motiv. Vedení můžeme nevědomí přenechat jen tehdy, když je v něm živá vůle k vedení. Tak je tomu pouze v případě, kdy se vědomí nalézá v nějaké nouzové situaci. Když se podaří dát nevědomému obsahu tvar a pochopit smysl ztvárněného, objeví se otázka, jak se k této skutečnosti zachová já. Tím začíná *vypořádání mezi já a nevědomím*. To je druhá a důležitější část postupu, kdy se sbližují protiklady a vzniká a vytváří se něco třetího: transcendentní funkce. Na této úrovni již nemá vedení nevědomí, ale já.

Individuální já zde nehodláme definovat, ale ponecháme je jako banální skutečnost, jako kontinuální centrum vědomí, jehož přítomnost se projevuje od dětských dnů. Proti němu stojí psychická skutečnost, produkt, který za svou existenci vděčí hlavně nevědomému dění a je tedy v určitém protikladu vůči já a jeho tendencím.

Tento pohled je pro jakékoli vypořádání s nevědomím podstatný. Já by se mělo vůči nevědomí udržet jako rovnocenné a vice versa. Je to něco jako nutné varování; právě tak, jako

má vědomí civilizovaného člověka omezující vliv na nevědomí, má i znovu poznané nevědomí často takřka nebezpečný účinek na já. Jako já dříve nevědomí potlačovalo, může je zase osvobozené nevědomí odstavit a přemoci. Nebezpečí spočívá v tom, že já „ztratí hlavu“, tj. že už není schopno bránit svou existenci proti návalu afektivních faktorů, což je situace, na niž často narazíme na počátku schizofrenie. Tomuto nebezpečí bychom se ovšem vyhnuli, kdybychom se mohli při vypořádání s nevědomím zbavit dynamiky afektů. O to se také zpravidla snažíme estetizováním a intelektualizováním protikladné pozice. Vypořádání s nevědomím však musí být všestranné, protože u transcendentní funkce nejde o částečný proces, který může proběhnout jaksi podmíněně, ale o celostní dění, do něhož jsou zahrnuty, čím lépe zapojeny všechny aspekty. Afekt musí být tedy použit ve své plné hodnotě. Estetizace a intelektualizace jsou sice vynikající zbraně proti hrozivým afektům, ale lze je použít, jen když jde o vitální ohrožení, a nikoli proto, abychom se lacino vyhnuli nějakému závazku.

Zásadnímu náhledu Freudovu vděčíme za to, že léčba neuróz přihlíží k existenci emocionálních faktorů v plném rozsahu, což znamená, že osobnost musí být brána vážně jako celek, a to platí pro obě strany, jak pro pacienta, tak pro lékaře. Nakolik se může lékař zaclonit štítem teorie, zůstává delikátní otázkou odhadu. Léčba neuróz však v žádném případě není psychologická lázeňská kúra, nýbrž obnova osobnosti, je tudíž všestranná a zasahuje do všech oblastí života. Vypořádání s protikladnou pozicí je vážná věc a občas na

něm hodně záleží. Je přitom bezpodmínečně nutné, aby se druhá stránka brala vážně. Jedině tak mohou regulující faktory získat vliv na jednání. Brát vážně neznamená brát do slova, nýbrž je to, jako bychom nevědomí udělili předstí a tím otevřeli možnost kooperace, místo aby došlo k automatické poruše vědomí.

Při vypořádání není tedy oprávněné jen stanovisko já, ale příslušná autorita se propůjčuje i nevědomí. Vypořádání provádí sice já, ale ke slovu se musí dostat i nevědomí – „audiat et altera pars“ (budiž slyšena i druhá strana).

Způsob, jak se toto vypořádání může provádět, lze vyložit nejspíše na případech, kdy takový „jiný“ hlas představuje více či méně jasný vjem. Pro takové lidi je technicky velmi jednoduché „jiný“ hlas písemně zachytit a odpovědět na jeho výrok ze stanoviska já. Je to, jako by probíhal dialog mezi dvěma rovnoprávnými osobami, kde jeden uznává argument druhého a stojí mu za námahu, aby protikladná stanoviska při důkladném srovnání a diskusi vzájemně přizpůsobil nebo jasně rozlišil. Jelikož je cesta ke sjednocení jen zřídka bezprostředně otevřená, je třeba zpravidla vydržet delší konflikt, který vyžaduje oběti z obou stran. Takové vypořádání by se mohlo právě tak dobře odehrát mezi lékařem a pacientem, přičemž lékaři by snadno připadla role zvaná *advocatus diaboli*.

Je děsivé vidět, jak málo je člověk s to připustit argument druhého, přestože je tato schopnost nevyhnutelnou základní podmínkou každého lidského společenství. S touto obecnou potíží musí počítat každý, kdo se hodlá vypořádat sám se

sebou. Ve stejné míře, v jaké neuznává druhého, nepřiznává právo na existenci ani „druhému“ v sobě samém – a vice versa. Schopnost vnitřního dialogu je měřítkem vnější objektivity.

I když může být vypořádání v případě vnitřního dialogu jednoduché, zdá se být nepochybně složitější v jiném případě, kdy tu máme jen obrazné výtvořky, které sice samy o sobě k tomu, kdo rozumí, promlouvají srozumitelnou řečí, ale tomu, kdo nerozumí, zní hluše a němě. Vůči takovým výtvořkám se musí chopit iniciativy já a položit si otázku: „Jak na mne působí toto znamení?“ Faustovská otázka může přivábit osvětlující odpověď. Čím bezprostředněji a přirozeněji se vynoří, tím je cennější, neboť bezprostřednost a přirozenost zaručují přibližnou celostnost reakce. Samo vypořádání nemusí být bezpodmínečně ve všem vědomé. Celostní reakci se totiž často nedostává duševních předpokladů, názorů a pojmů, které by umožnily jasné uchopení. V takovém případě je místo toho nutno spokojit se s pocitem beze slov, který je však plný tušení a má větší cenu než důvtipný žvást.

Transcendentní funkce protikladů, to je střídání argumentů a afektů. Konfrontování pozice znamená napětí nabitě energizující, které vytváří něco živého, něco třetího, co není mrtvým plodem logiky, který odpovídá základnímu pravidlu „tertium non datur“, nýbrž je to pohyb vpřed z uváznutí mezi protiklady, živý plod, který přináší nový stupeň bytí, novou kvalitu. Transcendentní funkce se projevuje jako schopnost sblížit protiklady. Dokud mají k sobě daleko – přirozeně proto, a psychom se vyhnuli konfliktu – nefungují a zůstávají mrtvé a nečinné.

Ať se protiklady v individuálním případě jeví jako cokoliv, jde v podstatě vždy o umíněné a do jednostrannosti zbloudilé vědomí konfrontované s obrazem instinktivní celosti a svobody. Je to na jedné straně pohled antropoida a archaického člověka s jeho údajně neporušeným světem pudů a na druhé straně namnoze zneuznaný duchovní svět jeho představ, který vystupuje z temnot, kompenzuje a koriguje naši jednostrannost a ukazuje nám, jak a kde jsme se vzdálili od svého základního plánu a psychicky se zmrzčili.

Musím se tu spokojit s popisem vnějších forem a možností transcendentní funkce. Další a významnější úlohou by bylo vylíčení jejích obsahů. V tomto směru máme sice už po ruce hodně materiálu, ale stále nejsou odstraněny všechny potíže s jeho podáním. Je totiž ještě třeba řady přípravných prací, aby se vytvořil pojmový základ, který by umožnil tyto obsahy srozumitelně a názorně popsat. Až dosud jsem bohužel měl tu zkušenost, že vědecké publikum není obecně s to takové psychologické úvahy a líčení sledovat, aniž by do něho stále mísilo nějaký příliš osobní postoj nebo filosoficko-intelektuální předsudek, což znemožňuje hodnotit psychologické souvislosti tak, aby to mělo smysl. Osobní nedůtklivost soudí vždycky subjektivně, neboť prohlašuje za nemožné všechno, co neuznává nebo co raději neví. Tak dokazuje, že je neschopna nahlédnout, že to, co platí pro ni, pro jiného člověka s jinou psychologií za určitých okolností neplatí vůbec. Ke všeobecně platnému výkladovému schématu máme v každém případě ještě nesmírně daleko.

Jako velká překážka psychologického pochopení se ukazuje všetečnost, snaha vědět, zda je předkládaná psychologická souvislost „pravdivá“ nebo „správná“. Pokud není popis překroucený nebo dokonce vylhaný, pak je skutečnost tím, čím je, platí a svou platnost dokazuje svou existencí. Je ptakopysk „pravdivý“ nebo „správný“ vynález vůle Stvořitele? Stejně dětinský je předsudek vůči roli, kterou hrají v životě psýché mytologické předpoklady. Ježto nejsou „pravdivé“, nemají – jak se soudí – ve vědeckém vysvětlení co dělat. Mytologémy *existují*, i když se jejich zjevné výpovědi nekryjí s naším nesoiměřitelným pojmem „pravda“.

Vypořádání s protikladnou pozicí je svým charakterem celostní, takže z něho není vyloučeno nic. O všem se dá diskutovat, i když jsou vědomé jenom zlomky. Vědomí se při konfrontaci s dosud nevědomými obsahy neustále rozšiřuje či – lépe řečeno – mohlo by se rozšířit, pokud by se o takovou integraci snažilo. Tak tomu jistě vždy není. I když máme dost inteligence, abychom porozuměli položeným otázkám, chybí nám zase odvaha a sebedůvěra, nebo je člověk duchovně a morálně příliš líný nebo zbabělý, aby o to usiloval. Ale tam, kde se setkáme s nutnými předpoklady, transcendentní funkce nejenže tvoří hodnotné doplnění psychoterapeutické léčby, ale poskytuje pacientovi nepodcenitelnou výhodu, že může z vlastních sil významně přispět k úsilí lékat a zároveň se tak obejít bez často pokořující závislosti na něm a na jeho umění. Je to cesta, jak se osvobodit vlastním úsilím a jak najít odvahu k sobě samému.

O SYNCHRONICITĚ

Dámy a pánové!

Asi by bylo vhodné, abych svému výkladu předeslal definici pojmu, o který tu půjde. Raději bych však šel opačnou cestou a nejprve načrtnul ty skutečnosti, které by měl pojem synchronicity zahrnout. Tento termín má, jak ukazuje jeho doslovné znění, co dělat s časem, respektive se *společným výskytem v čase*. Místo tohoto výrazu lze také použít pojem *smysluplná koincidence* dvou nebo více událostí, přičemž se jedná o něco jiného než o náhodnou pravděpodobnost. Náhodný je statistický, to znamená pravděpodobný souběh událostí, jako je například v nemocnicích známá „duplicita případů“. Taková seskupení mohou mít několik i více článků, aniž proto vybočí z mezí toho, co je pravděpodobné a racionálně možné. Tak se například může stát, že si někdo náhodně všimne čísla svého lístku na tramvaj. Po příchodu domů jej čeká telefonní hovor, při němž je udáno stejné číslo. Večer si

TRANSCENDENTNÍ FUNKCE

PŘEDMLUVA

Článek, který máte před sebou, vznikl v roce 1916. Nedávno jej objevili studenti Institutu C. G. Junga a anglický překlad jeho první provizorní podoby vydali jako soukromý tisk. Rukopis jsem při zachování jeho myšlenkových pochodů a nutně omezeného obzoru stylisticky přepracoval, aby dostal publikovatelnou podobu. Po dvaadvaceti letech problém neztratil nic ze své aktuálnosti, jakkoli by jeho dnešní popis potřeboval mnohé doplnění, což každý znalec látky ihned pozná. Vysoký věk mi bohužel nedovoluje, abych takové úsilí podstoupil. Uchovejme tedy článek ve vší jeho neúplnosti jako historický dokument. Nechť dosvědčí úsilí o pochopení, jež si vyžadovaly první pokusy o syntetické pojetí duševního dění v procesu léčby. A jelikož alespoň základní úvahy platí i dnes, nechť článek čtenáře podnítí k širšímu a hlubšímu pochopení tohoto problému. Ten je totiž